

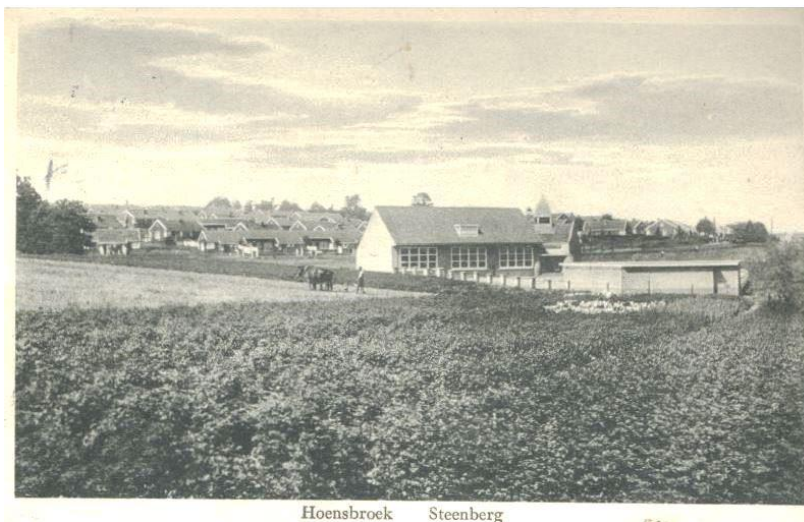
Stolpersteine – Groenestraat 290 (Israël Cohen)

Israël (Julius) Cohen (Den Bosch, 11 juni 1892)

Onderstaand artikel schreven we omdat bij dit pand op 19 april 2023 een Stolperstein wordt gelegd die herinnert aan de vervolgingen waaraan de bewoner blootstond.¹ Het artikel wordt ook gepubliceerd op stolpersteine-nijmegen.nl, de website van de Stichting Stolpersteine Nijmegen.

Inleiding

Israël Cohen en Marie-Louise Constant leerden elkaar waarschijnlijk kennen in Den Haag. Marie-Louise woonde daar in 1919 en was als Belgische in het Dienstbodenregister (DBR) als 'dienstbode' geregistreerd. Mogelijk was ze eerder België ontvlucht, zoals velen toen deden. Israël, die we hier verder Julius zullen noemen, zoals hij zelf en iedereen om hem heen deed, woonde in Den Haag van 17 februari 1919 tot 13 februari 1920 en liet 'schoenmaker' als zijn beroep noteren. Marie-Louise raakte zwanger en ging half april 1920 ook naar Nijmegen, waar op 20 mei Hartog (Herman) werd geboren. Begin juli van dat jaar gingen ze samen op de Steenberg in Hoensbroek wonen, op 10 december trouwden ze daar en in juli 1921 werd er Mozes (Maup, later ook nog wel Bob genoemd) geboren. De mijnindustrie expandeerde daar in die tijd, maar we weten niet of Julius daarin werkelijk gewerkt heeft. Ze bleven er in ieder geval niet lang hangen, een jaar later weer woonden ze in Wageningen – daar werd hun derde zoon geboren, Jacques - en vervolgens in Utrecht.

Hoensbroek Steenberg

¹ Wij danken Annelien Nillessen voor een gesprek over deze geschiedenis. Een deel van de hier gebruikte foto's komt van haar. Wij danken ook Mirella van Rosmalen, die de brief van Israël aan ons uitleende. En wij danken Margriet Wellens-Cohen, de helaas begin dit jaar overleden dochter van Israël voor twee korte gesprekken over haar vader. Zij liet ook weten zeer verheugd te zijn over de legging van de Stolperstein die herinnert aan de gewelddadige dood van haar vader.

Van de achtergrond van Marie-Louise weten we niet veel. Ze was in maart 1898 in Spa geboren als dochter van Anne-Marie Depouhon en Jacques Constant. Als jong meisje is ze vermoedelijk nog tijdens de Eerste Wereldoorlog naar Den Haag gegaan waar ze zich, zoals eerder vermeld, liet inschrijven in het Dienstbodenregister. Als religie liet ze RK noteren en door haar huwelijk met Julius kreeg ze de Nederlandse nationaliteit; artikel 5 behelsde dat vrouwen normaal gesproken de nationaliteit van de man kregen.

Julius Cohen ergens in of net voor de Eerste Wereldoorlog

Van Julius, de roepnaam van Israël, weten we iets meer. Hij werd in Den Bosch geboren in 1892 als kind van Melanie Hoffman en Hartog Cohen, die toen 20 was. Melanie was een jaar ouder. Een jaar eerder was zijn broer Mozes, roepnaam ook wel Maurits, geboren. De eerste jaren groeide Julius op in zijn geboortestad, waar dan nog zijn zussen Melanie en Betje werden geboren. Het gezin trok nog even naar Münster in Duitsland, waar Wilhelm werd geboren, en naar Venlo. In 1902 gingen ze wonen op de Priemstraat 30 in Nijmegen,

inmiddels dus al een gezin van zeven. In Nijmegen werden nog in 1905 en 1908 Henrica en Jacob geboren.

Links: Marie-Louise Constant, naoorlogse foto; midden Melanie Hoffmann; rechts de oma van Julius Johanna Eisman met Betje Cohen. Betje huwde later met Antoon Knijff in Nijmegen.

De kinderen zijn nog jong wanneer hun vader in 1912 overlijdt in hun huis op de Priemstraat. Als de kinderen zo rond de twintig zijn, verlaten ze bijna allemaal het ouderlijk huis en ook de stad Nijmegen. Maurits gaat als kelner werken in hotel 'De Wageningse Berg' en hij werkt erna ook nog in Hoensbroek en in Den Haag. Henrica gaat naar de Kraijenhofstraat in Den Haag, ze wordt er geregistreerd als 'knipster', en Julius gaat vlak erna bij haar wonen, hun zus Melanie gaat werken in het Nederlandsch-Israëlitisch Ziekenhuis in Amsterdam, Betje gaat ook naar Amsterdam. Hun moeder Melanie verhuist in 1922 van de Priemstraat naar de Willemsweg, eerst nog even op nummer 26 en dan definitief naar nummer 83.

Drie zonen keren weer bij haar terug op dat adres: Wilhelm zwerft veel door het land maar komt drie keer bij haar wonen, het laatst in 1940. Haar zoon Jakob was al met haar mee verhuisd, woont dan even in Rotterdam, maar blijft erna bij haar wonen. Hij is in Nijmegen kelner bij onder andere De Vereeniging.

Verder kwam Mozes in 1933 bij haar wonen met Herman (eigenlijk: Hartog), zijn dan twaalfjarige zoon, maar zonder zijn vrouw Rosaline Vega (Nijmegen, 10 november 1892) en zonder zijn dochter Fransje Cohen (Nijmegen, 15 mei 1920). Zij bleven in Rotterdam. Mozes gaat iets later nog wonen bij zijn zus Betje Cohen op de Tollensstraat, zij was gehuwd met Antoon Knijff.²

² We komen verderop terug op het gezin aan de Willemsweg, maar zullen later aan hen ook een afzonderlijk artikel wijden.

Herman

Israël, een eigen bedrijf

Wanneer Julius en Marie-Louise en hun kinderen in 1927 weer vanuit Utrecht in Nijmegen komen wonen, werkt hij de eerste jaren als schoenmaker. Zij wonen dan op de P. van Meursstraat en de Ten Katestraat 33. Israël begint in 1932 een nieuw aanvankelijk nog klein bedrijf, hij gaat op pad als betaalde nachtbeveiliger.³ Hoe dat precies gegaan is, weten we niet, maar enkele jaren later wordt Julius bestuurder van het nachtbeveiligingsbedrijf Lekas. Op 14 juni 1921 was die zaak ('Gecontroleerde nachtveiligheidsdienst') ingeschreven bij de Kamer van Koophandel door Arie van Boxtel.⁴ Deze Van Boxtel, zelf oud-militair, had de zaak opgezet om militairen die uit het toenmalige Indië teruggekeerd waren naar Nijmegen te ondersteunen, speciaal met werk. Lekas verzorgde niet alleen nachtbeveiliging, er werden ook verhuizers en glazenwassers aangeboden. Wilhelm, een van de zonen van Julius en Marie-Louise, gaat in maart 1938 wonen op Korenmarkt 8, waar het bedrijf dan al sedert vele jaren is gevestigd. Het gebouw van Lekas, waar eerder ook een hotel was gevestigd, wordt gebruikt door allerlei sociaal-democratisch getinte clubs, zoals zangverenigingen. Julius schrijft de zaak onder de naam Lekas in op 8 augustus 1938 bij de Kamer van Koophandel Nijmegen, hij heeft dan kennelijk de zaak overgenomen van Van Boxtel.⁵ Het bedrijf had inmiddels een brede klantenkring, vertelde later zijn zoon aan Bart Janssen: "Het bedrijf van mijn vader liep heel goed. Hij werkte voor Rijks- en gemeentegebouwen en ook de Nederlandse Spoorwegen vielen daaronder. Het zat de concurrentie erg dwars dat het hen niet lukte die grote werken te krijgen en een Jood wel."⁶ Er werkten veel mensen voor hem.

³ Zo wijst hij in 1932 een groepje inbrekers aan in de Fagelstraat; PGNC, 22 april 1932.

⁴ De inschrijving wordt vervolgens als onrechtmatig beoordeeld, omdat de zaak geen winstoogmerk heeft maar het doel ervan filantropisch is. Zie Gelders Archief, 1035, inv.nr.1217 (KvK, Nijmegen).

⁵ Gelders Archief, 1035, inv.nr.6686 (KvK, Nijmegen).

⁶ Bart Janssen, *De pijn die blijft*, p.346. We zien ook dat Lekas aanwezig is bij de afscheidsreceptie van de stationschef. Zie: PGNC, 2 maart 1943.

LEKAS

1. Gecontroleerde Nachtveiligheidsdienst.
2. Besteldienst.
3. Spoed-Besteldienst.
4. Dienstverrichting.
5. Verhuizingen.
6. Glazenwasscherij, Schoonmaken van Gebouwen en Huizen.
7. Opbergen van Meubels en Koopmansgoederen.
8. Karrenverhuurderij.
9. Incasso.

Wij verrichten alle werkzaamheden in den uitgebreidsten zin des woords.

Korenmarkt 8 - Telefoon 1853

Kantoor, behalve des Zondags, dag en nacht geopend

De Directeur, A. VAN BOXTEL.

Advertentie Lekas 1922

Van links naar rechts: George Cohen, George Bolleu (uit België, hij was getrouwd met een zus van Marie-Louise), Marie-Louise Constant, Maup Cohen, Harry Cohen, Anton Cohen, Margriet Cohen.

Antisemitische bejegening

Het was een fijn gezin, zo vertelde ons later Margriet, de in 2023 overleden jongste dochter. Maar buitenshuis was het niet altijd gemakkelijk, zo zeiden zij en haar broer tegen Bart Janssen. “Door onze naam wist iedereen dat wij van Joodse afkomst waren. Medio jaren dertig, toen wij op de St. Jacobslaan woonden, moest ik elke dag naar de rooms-katholieke kleuterschool in de Akkerlaan. Die jaren voor de oorlog heb ik als zeer bedreigend en extreem beangstigend ervaren. Elke dag als wij naar school gingen, waarschuwde mijn moeder ons met de woorden: ‘Wat ze ook zeggen, niks terugzeggen.’ Dat sloeg op het schelden en de verwensingen, die wij ons altijd door volwassenen moesten laten welgevallen. Als kind begreep ik nooit waarom grote mensen ons op straat altijd uitscholden. Op de kleuterschool van de zusters werden wij gelukkig gelijkwaardig behandeld. Na de verhuizing naar de Groenestraat raakten we nog meer geïsoleerd. Veel ouders verboden hun kinderen met ons te spelen en we voelden een ongrijpbare groeiende vijandschap, waar we niets van begrepen en waar we ook niets tegen konden doen. De godsdienstlessen op de Sint-Jansschool aan de Groenestraat waren soms traumatisch. Als verteld werd dat Christus door de Joden was gekruisigd, werd er veelbetekenend in mijn richting geknikt. Ik voelde me bijna persoonlijk verantwoordelijk, en enkele andere leerlingen keken me dreigend aan. Eenmaal is dat erg uit de hand gelopen. Na de les werden mijn oudere broer en ik opgewacht door een groepje jongens. Het gebeurde voor de deur van Janssen, de schoenenwinkel op de hoek van de Groenestraat en de Willemsweg. De knokpartij werd zo erg dat Janssen ons naar binnen heeft gehaald. We mochten wachten tot de horde jongens was vertrokken.”⁷

Zoon Maup Cohen, waarschijnlijk ca. 1940

⁷ Bart Janssen, o.c., p.345.

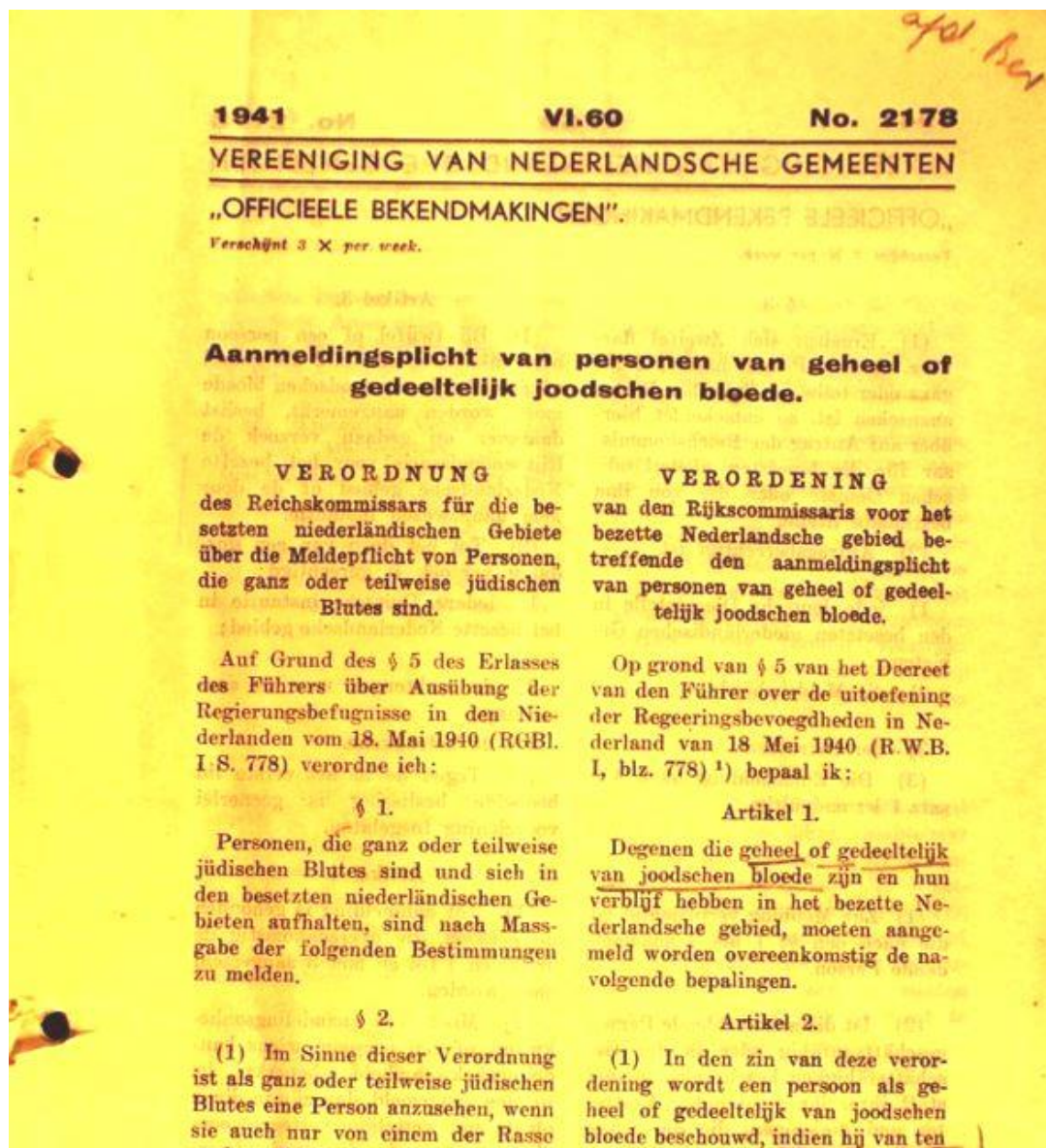
Deze foto is gemaakt in de achtertuin van hun huis op de Groenestraat, hoogstwaarschijnlijk in 1938. Anton, naast zijn vader, is geboren in 1931. Van links naar rechts: Israël (Julius) Cohen en de zonen Anton en Maup. Wij weten niet helemaal zeker wie de vrouwen op de foto zijn. Degene helemaal rechts zou heel goed de zus van Julius kunnen zijn, de in maart 1905 geboren Henrica. Maar het zou ook kunnen gaan om de nicht Rika Cavaljé, dochter van Joseph Cavaljé en Carolina Cohen. Zij was doof. De andere vrouw heet in de overlevering Mina, maar we zijn nu niet zeker om wie het gaat.

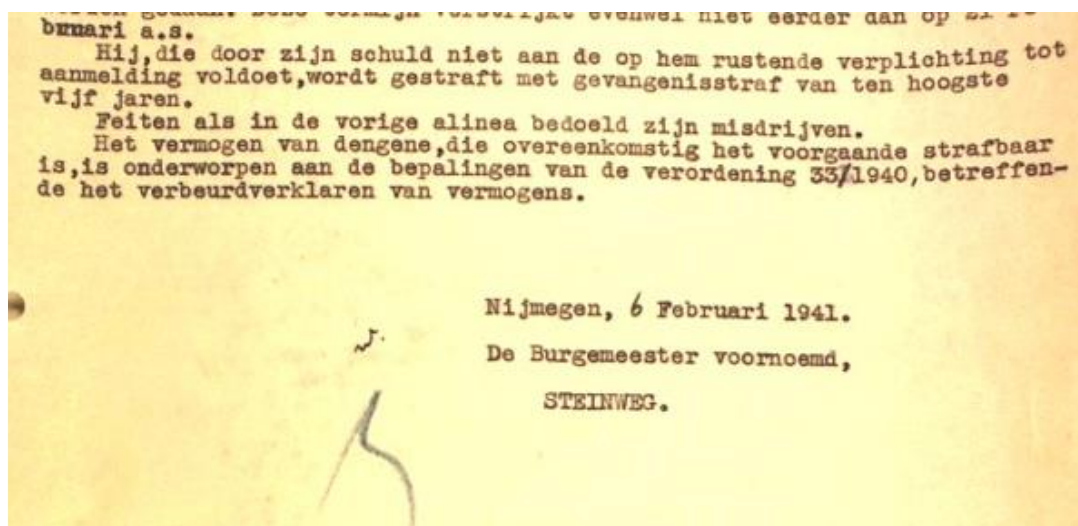
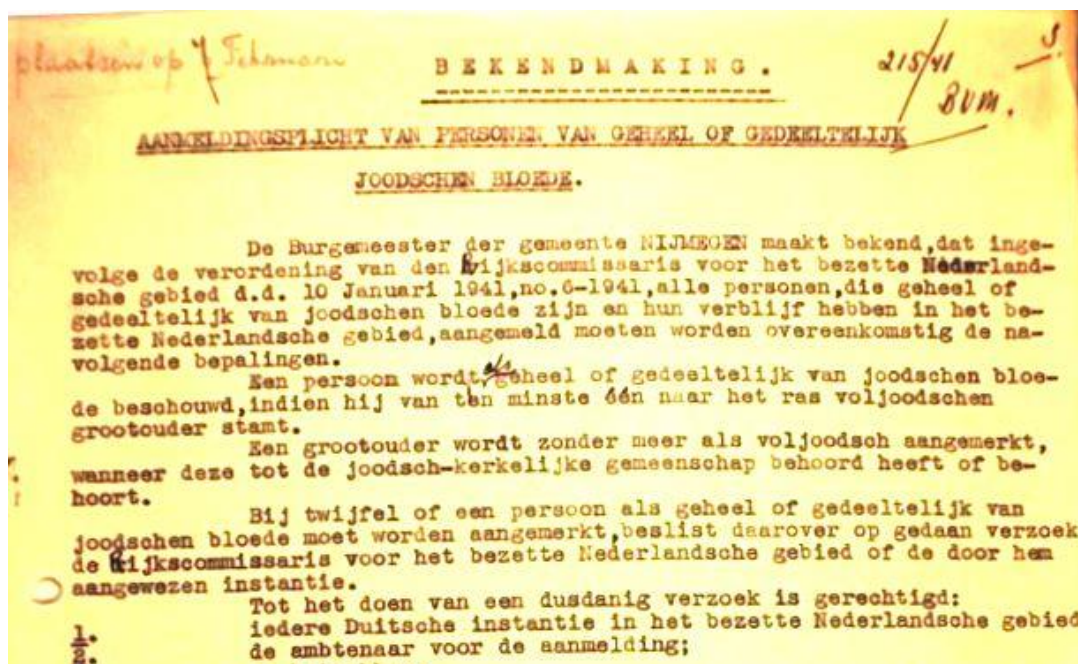
Goffertpark, 1938. Tweede van links is Marie-Louise Constant, rechts zit Julius, de jongen is Anton Cohen. We weten niet zeker wie de vrouwen – dezelfde als op de vorige foto - zijn.

Barbarij in Nijmegen

De stad is op 10 mei 1940 aan het einde van de dag al helemaal in Duitse handen. Niemand weet wat de toekomst gaat brengen, maar voor velen - helemaal voor de Joodse inwoners - niet veel goeds.

Fragment pagina 1 van de Verordening 1941/6 van Seyss-Inquart.

Concept persbericht (eerste helft van p.1 en p.2) van burgemeester Steinweg, 6 februari 1941. De paraaf 'w' is van Frans Wilbers, hoofd van de afdeling Bevolking.⁸ Het bericht staat op 7 februari in de beide Nijmeegse kranten.

Op 21 februari 1941 gaat Julius Cohen naar de Ridderstraat, naar Frans Wilbers van de afdeling Bevolking. Hij neemt f 8 mee om aan Wilbers af te dragen: voor iedere registratie moet f 1 afgedragen worden. Hij gaat pas nadat burgemeester Steinweg in de krant van 19 februari in dreigende taal heeft herinnerd aan de aanmeldingsplicht. Niet alleen hij gaat die dag; ook zijn moeder Melanie, zijn broer Jakob en zijn bij zijn moeder wonende neef Herman gaan. Julius neemt een risico: hij meldt zich aan als persoon 'met twee Joodse grootouders', waarna hij dus wordt geregistreerd als GI,⁹ terwijl zijn broer Jakob zich dezelfde dag laat

⁸ Uit dossier RAN 5006, inv.nr.40193.

⁹ 'GI' stond voor 'Gemischt ersten Grades' (oftwel 'halfjood'), wat in de racistische ideologie betekende dat de betreffende persoon twee Joodse grootouders had. Bij één Joodse grootouder

registreren als J. Zijn broer Wilhelm gaat pas vijf dagen later en laat zich ook registreren als J. Halverwege 1941 worden ook de persoonsbewijzen ingevoerd: zijn broers en zussen krijgen een J daarin gestempeld, zijn moeder ook, maar hij zelf vooralsnog niet.

BEKENDMAKING

**AANMELDINGSPLICHT VAN PERSONEN
VAN GEHEEL OF GEDEELTELIJK
JOODSCHEN BLOEDE**

De BURGEMEESTER der gemeente Nijmegen, herinnert de personen, die geheel of gedeeltelijk van joodschen bloede zijn, aan hun verplichting, om zich uiterlijk op 22 Februari a.s. aan te melden.

Deze aanmelding moet **SCHRIFTELIJK** geschieden door middel van een op de Afdeling Bevolking, Ridderstraat 4, kosteloos verkrijgbaar formulier. Dit formulier moet **UITERLIJK** op bovengenoemden datum ingevuld en ondertekend worden ingeleverd of toegezonden aan den Burgemeester (adres: Afd. Bevolking, Ridderstraat 4), met gelijktijdige betaling of storting of overschrijving van één gulden per formulier voor leges op postrekening No. 163735 ten name van voornoemde Secretarie-afdeeling.

Binnen vier weken na de aanmelding en de betaling van de verschuldigde leges, wordt het bewijs van aanmelding aan belanghebbende toegezonden of uitgereikt.

Iij, die door zijn schuld niet aan de op hem rustende verplichting tot aanmelding voldoet, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijf jaren.

Nijmegen, 19 Februari 1941.
De Burgemeester voornoemd;
STEINWEG.

21	"	COHEN, Jacob	14	1,--
21	"	COHEN, Hartog	14	1,--
21	"	HOFFMANN, Melanie S.	14	1,--
21	"	COHEN, Israël	15	1,--
21	"	COHEN, Hartog	15	1,--
21	"	COHEN, Mozes	15	1,--
21	"	COHEN, Jacques	15	1,--
21	"	COHEN, Harry George	15	1,--
21	"	COHEN, Anton	15	1,--
21	"	COHEN, George	15	1,--
21	"	COHEN, Marguerite M.C.	15	1,--
21	"	MENKEL, Hans	16 17	1,--
21	"	COHEN, Jacob	18	1,--
21	"	COHEN, Henriette	18	1,--
21	"	COHEN, Jacob	18	1,--

Betalingen van f 1 bij het aanmelden. We zien dat ook Melanie, de moeder van Israël, zich tegelijk aanmeldt en met haar ook Jacob en Herman (Hartog), haar kleinzoon.

Wij weten natuurlijk niet of Julius dit risico bewust heeft willen nemen of dat hij heeft gedacht dat Joodse inwoners die gehuwd waren met een niet-Joodse partner zich zo konden laten registreren. Vreemd genoeg laat hij ook zijn kinderen registreren als GI. Dat kan niet als we de kronkelredeneringen van de *Nürnberger Rassengesteze* volgen, waarop het hele gedrocht van de verordening uiteindelijk was gebaseerd. In eerste instantie was dit

werd men, in diezelfde ideologie 'Gemischt zweiten Grades' (GII) (oftewel 'kwartjood') genoemd. Personen met drie of vier Joodse grootouders kregen het stempel 'J' (of 'voljood').

Wilbers niet opgevallen. Maar hun aanduiding wordt veranderd: als vader zich opgeeft als GI, krijgen de kinderen de aanduiding GII.

woordening van vraag 9, ten name van Jan Asser. Op deze aangelegenheid heeft betrekking Uw schrijven van 4 April j.l., D II, No. 54-1. Tenslotte gelieve U hierbij aan te treffen 7 verbeterde aanmeldingsformulieren ten name van de kinderen Cohen. Op de oorspronkelijke aanmeldingsformulieren van deze personen was vraag 9, (aantal joodsche grootouders) beantwoord met: twee. Blijkens mededeeling van belanghebbenden berust deze opgave op een vergissing; dit moet zijn: één. Ik verzoek U beleefd mij mede te deelen, of de aanduiding "GI" op de persoonskaarten van betrokkenen, kan worden gewijzigd in "GII".

De Burgemeester van Nijmegen,
get. STEINWEG.

Fragment uit schrijven van Steinweg aan Lentz, hoofd van de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters (RIBR). De RIBR speelde de gegevens door aan de *Zentralstelle für jüdische Auswanderung*. De paraaf w is van Wilbers.

Begin november 1941 geeft Julius aan Frans Wilbers door dat hij niet van twee maar drie Joodse grootouders afstamt. We weten niet onder welke druk hij dit deed. Waren er discussies met zijn broers en zus? Met zijn vrouw? Was hij engszins gerustgesteld door de gedachte dat de 'gemengd-gehuwden' minder gevaar zouden lopen?

Afd. B.V.M. { Db. no. 215/41.
B. W. no. _____

NUMEGEN, 13 November 1941.

Op Index ontvangen: 12/11/41

Ter teekening gezonden: 13/11/41

ONDERWERP:
Uittreksels persoonskaarten der
met J aangeduide hoofden van gezinnen.

Bericht op schrijven van

1 bijlage, te weten:
uittreksel persoonskaart.

L (niet twee)

VERZENDEN
13 NOV. 1941
Afd. B.V.M.

Door Israël Cohen, geboren te 's-Hertogenbosch, den 11 Juni 1892, wordt heden medege-deeld, dat uit een onderzoek is gebleken, dat hij afstamt van drie/joodsche grootouders, als bedoeld in art. 2 der Verordening 6/1941. In verband hiermede gelieve U alsnog een archiefblad te zijnen name hierbij aan te treffen. Het bij U berustend formulier van aanmelding zal dienovereenkomstig moeten worden gewijzigd.

Wijl belanghebbende thans tot groep J behoort zal ook op de Uitnoodiging a.c. de letter J dienen te worden aangebracht. Dit is bereids alhier geschied op het dd. 10 Juni 1941, onder no. 12766, afgegeven Persoonsbewijs. Ook het "bewijs van Aanmelding" is met den gewijzigden toestand in overeenstemming gebracht.

De Burgemeester van Nijmegen,
get. STEINWEG.

De aanduiding op de persoonskaart was toen twee dagen eerder al gewijzigd.

1) Vergel. m. geb. akte No. 452		Overl. to ap 27 Jul 42		Auschwitz		2) Gezinss.	
4) Karl. gez. NI RK		7) Beroep (n-o) bestuur- der nachtv dienst le- kas		4) 17 Juni ap 11 September 1892 gem. Is-Hertogenbosch aad. land 5) Nat. Ned		3) Cohen-- Israël--	
6-1 J (11-11-91)		1) van Hartog-- na Hoffmann, Melanie Seraphina--		geb. ap geh. ap		te te	
9) Geboortenaam en 10) Voornamen Constant, Marie Louise Jean- na		11-12) Geboren op 14 Mrt 98 te Spa Be		13) Huwelijk gesloten op 10 Dec 20 te Hoensbroek		14-15-16) Huwelijk ontbonden op te op te	
17) Overleden (naam en gezin) 1. 9. 1942 1942		21)		22)		21)	
11) Dagt. aangifte 22) Gezins- en adres 12 Springweg 95 2 Aug 27 NIJMEGEN P v Nieuwestr 9 2 Apr 28 van Katsstr 33 17 Mrt 32 de Genestetlaan 41 3 Jan 34 Groenestraat 203 3 Apr 35 St Jacobslaan 194 30 Aug 37 Groenestraat 290 10 Jun 41 PB-12766 13 Dec 42 <u>BUITENLAND</u>		21)		22)		21)	
22) Verplichte oost. pas		24) Onverpl. oost. DSK 13252 ing		25) Onverpl. oost. DSK 13252 ing		26) Onverpl. oost. DSK 13252 ing	

Persoonskaart Julius Cohen; aanduiding in vak 6 gewijzigd op 11 november 1941. Daar ook: religie gewijzigd van NI in RK.

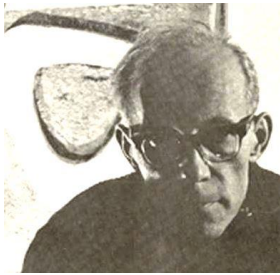
Alle kinderen, wier aanduiding was gewijzigd van GI in GII, kregen hiermee ook weer de aanduiding GI.

NSB

In de lente van 1941 is de in omvang niet grote maar in gewelddadigheid zeer fanatieke afdeling van de NSB/WA onder leiding van kunstenaar Lou Manche bezig het antisemitisme met harde hand te bevorderen.¹⁰ Er worden invallen gedaan in cafés om te kijken of de borden 'Voor Joden verboden' goed waren aangebracht en of er geen Joodse inwoners binnen zaten. Op straat werden burgers in elkaar geslagen wanneer hun houding de WA'ers niet aanstond. Er waren vaak spontane of georganiseerde oplopen tegen het gedrag van deze NSB'ers. Daarnaast was er ook op straat een met geweld uitgevochten strijd bezig tussen de diverse groepen op de rechterflank.

¹⁰ Manche (1908-1982) was een religieus kunstenaar, lange tijd gelieerd aan de RKSP, later aan de NSB. Hij was leider van de WA in Nijmegen en had zijn atelier op de bovenverdieping in het gebouw van Unitas, waar op de benedenverdieping de inboedels uit de woningen van Joodse inwoners werden opgeslagen. Hij kreeg processen-verbaal op 26 februari, 25 april, 28 april, 24 mei, 7 juni, 30 juni, 3 juli, 4 juli en 14 juli 1941, o.a. wegens mishandeling (meerdere malen), vernielingen, diefstal, vrijheidsberoving enz. Meerdere werken van hem zijn nu nog te zien in met name Bommel.

In de herfst wordt het in dit opzicht iets rustiger, sommige NSB-mannen – want mannen waren het – sluiten zich aan bij de Nederlandsche SS en vertrekken naar het oosten. Misschien overheerst ook wel het gevoel dat hun alles meezit.

Lou Manche

Een afdeling van de NSB/WA wil in de herfst gaan plakken en materiaal distribueren in de buurt van de Groenestraat. Groepsbeheerder Arent W. van Balkum, Hertstraat 70, schrijft hierover in oktober 1941 aan Lou Manche, dat van de WA-mannen alleen Schoester kwam opdagen voor de 'plakkerij'. "Betreffende de plakkerij merk ik op dat het geplakte den volgenden dag bleek afgescheurd. Ik vermoed dat Cohen, Groenestraat 290, hierin de hand heeft gehad. Het is dus blijkbaar noodzakelijk dat de plakploegen tegen elkaar inwerken en zodoende elkaar controleerend en aanvullend eventuele tegenstanders op heeterdaad betrappen en onschadelijk maken. Hiertoe zijn meer mensen nodig. Hou Zee; Van Balkum."¹¹ Kennelijk stond het gezin Cohen bekend als actieve anti-NSB'ers. Dit gold steeds meer niet alleen voor vader Julius, maar ook voor de al wat oudere kinderen, zoals we nog zullen zien. Het lijkt waarschijnlijk dat dit ook is doorgegeven aan de politie – waar menig NSB'er werkte - en dat dit mogelijk heeft meegespeeld bij de arrestatie.

Arrestatie van Julius, die leidt tot de moord op hem

Op 10 mei 1942 wordt Julius vastgezet. We nemen aan dat het gegaan is zoals zijn zoon Anton, zelf dan bijna 11 jaar oud, het later beschreven heeft tegen Bart Janssen. Wij halen zijn verhaal daarom hier uitvoerig aan. "Eind april 1942 werden de Joden verplicht een Jodenster duidelijk zichtbaar op alle kleding te dragen. De Joden moesten deze sterren, meestal vier op een voorgedrukt vel vlieseline, zelf kopen. De prijs was vier cent per ster en per vier sterren moest een distributiebon worden ingeleverd. Mijn moeder had de sterren juist op alle kleren genaaid, toen mijn vader van de politie het bericht kreeg dat ons gezin van de Jodenster was vrijgesteld, omdat er van een gemengd huwelijk sprake was. Mijn moeder was katholiek en mijn broers en ik waren al voor de geboorte van Marquerite katholiek gedoopt. Bij dat doopsel waren de heer en mevrouw Broekman-Hamer van het Keizer Kareplein 8 peter en meter geweest, en ieder van ons had als aandenken een

¹¹ Zie: NIOD 123, Nationaal-Socialistische Beweging, inv.nr.1019 afdeling Nijmegen, over onder meer colportage-activiteiten, vrijstelling van de arbeidsinzet voor een aantal WA-manscapen, arrestatie van een WA-man door de Nijmeegse Politie, de organisatie van marsen en vergaderingen, ongeregelheden i.v.m. activiteiten van de Nederlandsche Unie en de viering van het mid-winterzonnewendefeest. Arent van Balkum (Rotterdam, 5 oktober 1904) werkte als inspecteur bij Shell en vluchtte in 1944 Nijmegen uit.

zakhorloge gekregen. De geruststellende woorden van de politiefunctionaris bleken echter een valstrik. Door de nachtbeveiliging moest mijn vader vaak op het politiebureau zijn. Hij vond het dus niet verontrustend toen hij op 10 mei 1942 weer een oproep kreeg om bepaalde dingen te komen bespreken. Mijn moeder vertrouwde het niet en vroeg of hij niet beter kon onderduiken. Mijn vader, die van de razzia's in Amsterdam had gehoord, zei dat hij in Nijmegen nog niet bang hoefde zijn en ging zonder Jodenster naar het politiebureau. Toen hij laat in de avond nog niet was thuisgekomen, is mijn moeder naar het politiebureau gegaan. De dienstdoende politieagent vertelde dat mijn vader was gearresteerd en ging haar voor naar zijn cel. Daar trof ze een priester, die tegelijkertijd was opgepakt. Ze meende Titus Brandsma te herkennen [hetgeen volgens ons niet kan kloppen]. Hij vertelde haar dat mijn vader al op transport was naar Arnhem. Ze hebben daarna samen voor hem gebeden. Mijn vader was in Nijmegen het eerste slachtoffer van de Jodenvervolging. Een week vol spannende afwachting volgde. Op 17 mei 1942 kreeg hij toestemming ons vanuit Arnhem een brief te schrijven.” Anton geeft als mogelijke verklaring ook nog: “Het zat de concurrentie erg dwars dat het hen niet lukte die grote werken te krijgen en een Jood wel. Onbetrouwbare elementen van de Nijmeegse politie hebben de directeur van de Spoorwegen toen onder druk willen zetten om het contract met mijn vader te verbreken en het werk aan een ander bedrijf te gunnen. Maar de directeur weigerde. Hij was heel tevreden over mijn vader. Vanaf dat moment heeft de politie het mijn vader erg moeilijk gemaakt.”¹² De lezing wordt min of meer bevestigd door een verklaring van Marie-Louise die ze aflegt tijdens het vooronderzoek tegen Verstappen, hoewel hier meer benadrukt wordt dat hij een soort bevel kreeg om zich te melden: “Op vrijdag 9 mei 1942 ca 20 uur kwam een agent zeggen dat mijn man zich de volgende dag om 10 uur op politiebureau moest melden bij de Hoofdcommissaris Van Dijk. Hij is toen daar gearresteerd, naar de SD Arnhem overgebracht, van daar naar Amersfoort en op 16 juli 1942 op transport naar Auschwitz.”¹³

Op 11 mei 1942 wordt hij om 13 uur geregistreerd in het Huis van Bewaring, vanwege de SiPo.¹⁴ Hij is hiermee inderdaad de eerste Joodse inwoner van Nijmegen wiens arrestatie zou leiden tot deportatie en moord. Er waren eerder wel Joodse inwoners opgepakt, al in 1940, maar zij waren toen weer vrijgelaten. Wij menen dat Salomon Stahl de tweede was. Kamp Westerbork werd op 1 juli 1942 geopend als *Durchgangslager*. Vóór 1 juli werden opgepakte Joden – zoals ook met name linkse tegenstanders van de fascistten – vooral overgebracht naar het *Polizeiliches Durchgangslager* (PDL) Amersfoort.

Julius is een van de ‘gemengd-gehuwde’ Joden uit Nijmegen die zijn gedeporteerd en vermoord.¹⁵

¹² Bart Janssen, o.c., p.346.

¹³ Nationaal Archief, CABR: Verstappen, Zuivering Afd. Politie, inv.nr.6256; verklaring Marie Louise Jeanne Constant (weduwe van Israël Cohen), Groenestraat 290.

¹⁴ Gelders Archief 258, inv.nr.191 (Huis van Bewaring). Een aanklacht wordt niet vermeld.

¹⁵ De Vrijstellingen wegens een ‘gemengd huwelijk’ waren toen overigens nog niet vergeven. De verplichte registratie als zodanig vond in september plaats. Wel waren door de afdeling Bevolking als uittreksels van de persoonskaarten doorgezonden van alle ‘Hoofden van de gezinnen’; zie RAN 5006-

Kamp Amersfoort

Op 17 mei schrijft Julius een brief aan zijn gezin: "Lieve Mary en kinderen, Hierbij een briefje. Het is klein, maar ik heb toestemming vandaag te schrijven. Hoe gaat het met jullie allen. Ik hoop van goed. Lieve Mary, wees zoo goed en stuur mij de onderstaande goederen zo vlug als je kan. Laat een van de jongens het spoedig brengen. 2 p. sokken, 2 overhemden, 2 onderbroeken, 2 borstrokken, 4 zakdoeken, 1 stuk zeep, 2 st. zeep voor te baden, 1 stuk scheerzeep met kwast en scheerapparaat met mesjes, haarborstel en die groote flesch met haarwater en het (...) wit-zwart garen en vooral sigaretten. Laat Maup ze maar draaien. Doet er ook wat papier in voor de vuile wasch. Pak alles maar in een koffer. Doet er het sleuteltje maar in. Laat het koffer open, want alles wordt nagekeken. Nu lieve allen, laat het spoedig brengen. O ja, twee handdoeken, die zou ik nog vergeten. En een oude broek Nu lieve allen, wees allen in gedachte gekust, en denk aan mij zoals ik aan jullie denk. Het schrijven is beperkt, dus wees nogmaals in gedachten gekust van jullie Papa. Hoe gaat het met de kinderen, met Harry, Antoon, George en Margarit en de grote jongens en met jezelf Mary. Ik kan mijn hart niet uitspreken, maar met Gods hulp ben ik spoedig weer in jullie midden. Kus de lieve meid en de jongens van mij en ook jij Mary. Groet ook alle bekenden van mij. Je toegenegen man Julius. Laat zoo spoedig mogelijk de jongens het goed brengen, ook de sigaretten, hij kan de koffer gewoon afgeven met de letters 'J. Cohen, zaal J. 516.' Dit moet je ook op de brief zetten. Om de veertien dagen mogen wij schrijven. Geen naam. Denk erom, sigaretten of sigaren. Wees allen nogmaals in gedachten omhelst van je man en vader Julius."

40196. Op de wat wij noemen 'Burgemeesterslijsten' werd deze status overigens al aangetekend. Zie ons artikel over deze lijsten.

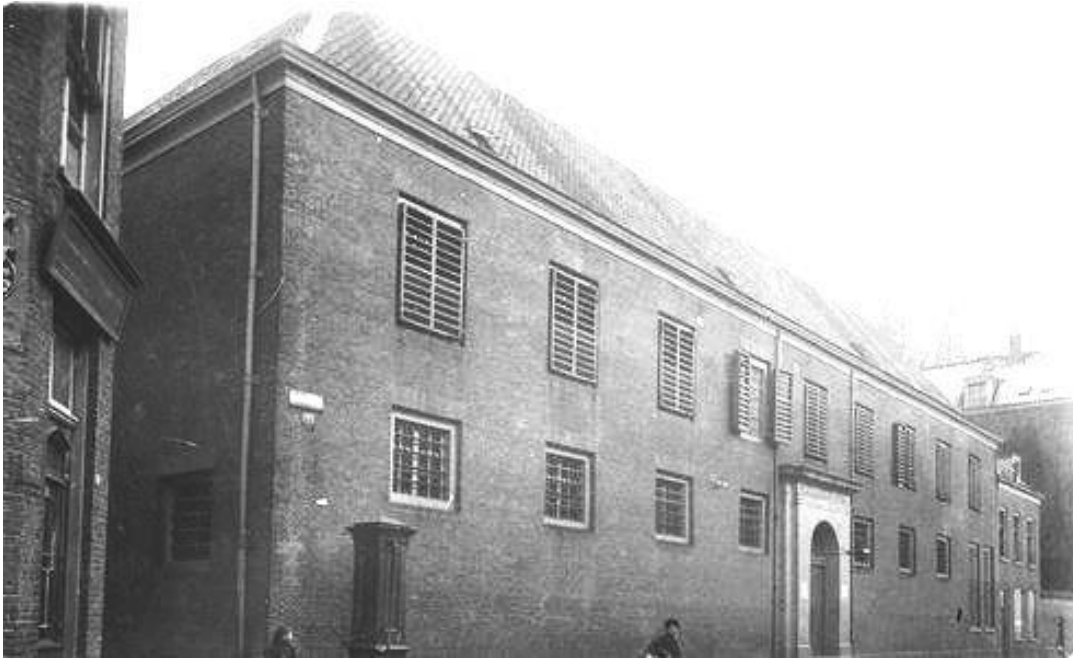
Arnhem 17 Mei 1942
 Lieue Merj en Kinderen. Hartog een briefje het is kle
 maar ik heb Lustaming om van dag te schrijven. hoe ga
 het met jullie allen ik hoor van gaet. Rene Merj een
 Hoe gaet en waar mijn de ontketenen de gaedem hoe flug al
 je kan laat een van de jongen het spaeedig brengen.
 2p. Botken - 2 overhemden - 2 onderbroeken - 2 broeken - 4.2ak
 1 stuk Lenz - 2 H. rug voor te baden. stuk daken mees van
 en jonne apierant met mesjes het broedel en de groote fles met
 b... ..

Begin van de brief van Julius aan Marie-Louise en de kinderen, 17 mei 1942, hieronder fragment van het tweede kantje.

hoe gaet het met de Kinderen met Jany Antoon Geerg
 en Margarit en de grote jongen en met je zelfsting
 ik kan mijn hart niet uitspreken, maar met
 Gods hulp, ben ik spaeedig weet in jullie midden
 kus de lieue meid en de jongen van mijn en ook
 jij ~~merj~~ Merj. gaet ook alle bekende van mijn
 je zegnege maar ~~leue~~

Hartog vertelt hoe zijn moeder direct na ontvangst van de brief naar Arnhem ging, de dan bijna achtjarige Margriet mocht met haar mee. Hij zal het zo van zijn moeder en zijn zus gehoord hebben. "Op het station stond een trein met de tekst 'Nur für Wehrmacht'. Ze stapte toch in en zette mijn zus in een coupé. Een Duitse soldaat blafte haar toe dat ze met het kind vlug moest uitstappen en vroeg haar of ze niet kon lezen. In vloeiend Duits verweerde mijn moeder zich en zei dat het nog maar een kind was. De man schrok van haar correcte Duits en stond toe dat Marquerite bleef zitten. (...) Op de Utrechtsestraatweg moesten zij zich melden bij een reusachtig herenhuis met marmeren vloeren, grote balustrades en enorme deuren. Binnen galmde het 'Heil Hitler' voortdurend door de gangen. De koffer werd uitgepakt en gecontroleerd. Mijn moeder vroeg of ze mijn vader mocht zien. Dat werd afgewezen. Voor mijn zus werd ook geen uitzondering gemaakt. Teleurgesteld gingen ze weer naar huis."¹⁶

¹⁶ Bart Janssen, o.c., p.348.

Huis van Bewaring in Arnhem

Op 3 juni 1942 wordt Julius vanuit het Huis van Bewaring overgebracht naar een andere plek en overgenomen door iemand met de naam Schoenschmidt of een daarop gelijkende naam.¹⁷ Alles wijst erop dat hij toen naar het PDL Amersfoort is overgebracht.¹⁸ Marie-Louise krijgt hier ook bericht van. Een kapper uit Arnhem had Julius kaal moeten scheren en Julius had hem gevraagd zijn vrouw te berichten over de overplaatsing. Lopend ging zij over het spoor naar Arnhem; zij was, zo vertelt Hartog, niet bang daarvoor omdat hun bedrijf nog steeds werkte voor de NS.¹⁹ Het was al licht toen zij de Utrechtstraatweg bereikte. Daar stonden toen nog meerdere vrachtwagens met mannen erin op weg naar Amersfoort, maar de vrachtwagen met Julius was al vertrokken.²⁰

Op de dossierkaart van het Kamp Amersfoort staat vermeld dat hij daar op 29 juni werd geregistreerd, op de lijst van het Registratiebureau in Westerbork wordt de datum 3 juni genoemd.

¹⁷ Zie Gelders Archief 258, inv.nr.191 (Huis van Bewaring).

¹⁸ De website Oorlogsdoden meldt overbrenging naar Hotel Oranje, de gevangenis in Scheveningen, maar geeft geen bron. Daar wordt Amersfoort niet genoemd. Uiteindelijk lijkt, gezien het voorafgaande, ons het meest aannemelijk, dat hij op 3 juni is overgebracht van Arnhem naar PDL Amersfoort, ook omdat Julius in zijn brief vanuit Amersfoort geen enkele toespeling maakt op een verblijf in Scheveningen en ook zijn vrouw en kinderen alleen spreken over Amersfoort.

¹⁹ Het bedrijf werkt door, wij menen dan onder leiding van Marie-Louise, zoals ook Anton vertelt, en van de dan 22-jarige Herman, de oudste zoon; het beroep staat vermeld op zijn persoonskaart.

²⁰ Bart Janssen, o.c., p.348.

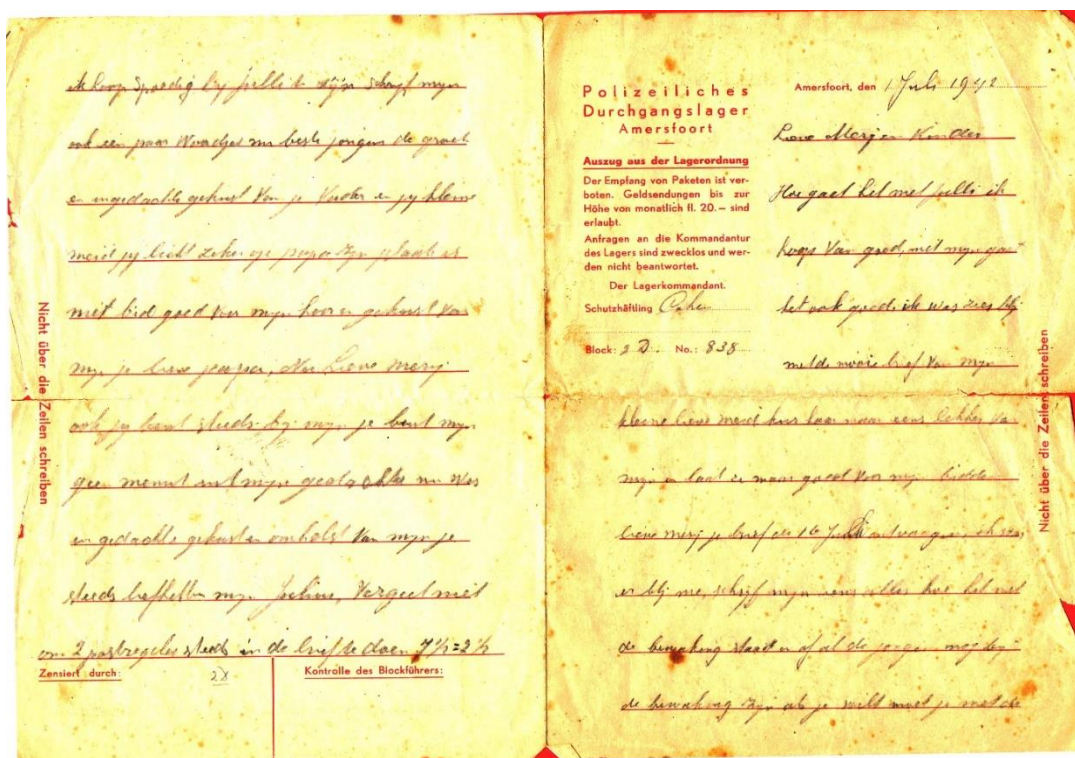
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
Naam				Voornamen				Benaming		Nummer		Blok		Ontleend aan :											
COHEN				Israel						838				AMERSFOORT K.A.5.											
Woonplaats				Geboorteplaats				Dag		Maand		Jaar		K.A.5.											
				Den Bosch				11		6		92													
Aantekeningen								Dag		Maand		Jaar		K.A.5. K.A.5.											
Schutzhaftbefehl. (B.D.S.) Naar Mauthausen. Auschwitz,								29 16		6 7		42 42													

Dossierkaart PDL Amersfoort

Op de kaart wordt overigens ook de arrestatiegrond genoemd, hoe vaag die ook is: *Schutzhaftbefehl*. Dat was destijds de term voor het, zonder gerechtelijke uitspraak, arresteren en in bewaring stellen van personen die de regering onwelgevallig waren. De *Schutzhaftlinge* verbleven niet in reguliere gevangenissen, maar in concentratiekampen waar de SS de enige autoriteit was. De *Schutzhaft* kon niet bij een rechtbank aangevochten worden. In de beginperiode van het Derde Rijk werden vooral personen met linkse sympathieën vastgezet, later werden ook homoseksuelen, Jehova's getuigen, Joden, Roma, Sinti en personen die 'asocialen' werden genoemd, opgepakt. Met B.D.S. wordt hier de *Befehlshabers der Sicherheitspolizei* bedoeld, hoewel normaal gesproken de afkorting daarvoor met een kleine letter 'd' geschreven wordt. Harster was toen deze *Befehlshaber*.

In Amersfoort zit Julius opgesloten in Block 2D (elders meestal genoemd II D) en krijgt hij het nummer 838. Op 1 juli schrijft Julius weer een brief aan zijn gezin, waaruit we ook opmaken dat hij op 16 juni een brief had ontvangen van Marie-Louise. De brief van Julius wordt gecontroleerd en gecensureerd. Hij schrijft onder meer: "Lieve Mary en kinderen. Hoe gaat het met jullie, ik hoop van goed, met mijn gaat het ook goed. Ik was zeer blij met de mooie brief van mijn kleine lieve meid, kus haar maar lekker van mijn en laat ze maar goed voor mijn bidden. Lieve Mary, je brief de 16de juni ontvangen, ik was er blij mee, schrijf mij eens alles hoe het met de bewaking staat en of de jongens nog bij de bewaking zijn. Als je wilt moet je met de schrijfmachine schrijven, dan kun je meer aan mijn schrijven, ook moet je bij elke brief twee postzegels insluiten van 7½ en 2½ cent, niet vergeten. Lieveeling, groet ook alle bekenden van mijn. Zeg lieve Mary, gaat eens naar Mijnheer Spoorenberg en vraag hem of hij wat voor mijn kan doen. Als je mijn schrijft moet je een groot vel papier nemen, die liggen in de map, daar kunnen ook de kleintjes iets bij schrijven en de grote

jongens ook. Lieve!ing, je vraagt me wanneer ik thuis kom. God weet het, ik hoop spoedig. Hoe gaat het met de jongens groot en klein, passen ze goed op en zijn ze goed voor je, zeg tegen ze dat ze zeer voorzichtig moeten zijn en zich met niemand bemoeien. Hoe gaat het met het eten, het zal wel zeer schaars zijn, is het niet. Nu lieveling, je kunt niet denken hoe ik naar jullie verlang. Mijn hart doet zoo zeer dat ik mijn 50ste verjaardag hier zoo ver van jullie af moet zitten, maar met Gods hulp is er spoedig vrede op aarde, dat is mijn eerste wensch. Nu, lieve kleine meid en kleine jongens, pas maar goed op en bid (?) goed voor je papa en Herman, Jacq en Maup, ben goed voor je moeder. Ik hoop spoedig bij jullie te zijn, schrijf mij ook een paar woordjes m'n beste jongens, de groeten en in gedachte gekust van je vader, en jij kleine meid, jij ligt zeker op papa zijn plaats, is niet, bid goed voor mijn hoor en gekust van mijn, je lieve papa. Nu Lieve Mary, ook jij bent steeds bij mijn, geen minuut uit mijn gedachte, nu wees in gedachte gekust en omhelst van mijn, je steeds liefhebbende man Julius. Vergeet niet om 2 postzegels steeds in de brief te doen."²¹

Brief van Julius, kant 1 (r.) en 4.

Na deze brief heeft het gezin nooit meer iets van Julius gehoord. Nog twee weken bleef hij in Kamp Amersfoort en kennelijk was het de bedoeling hem vervolgens naar KL Mauthausen te deporteren. Nadere gegevens hierover hebben we niet, maar we zien dat vaker de bestemming van deportaties vanuit het PDL Amersfoort op het allerlaatste moment gewijzigd is.

²¹ De brief is in familiebezit.

Het transport vanuit Amersfoort naar Auschwitz via het *Durchgangslager* Westerbork op 16 juli 1942

Op 16 juli 1942 werden 305 Joodse gevangenen²² overgebracht van het *Polizeiliches Durchgangslager* Amersfoort naar het *Durchgangslager* Westerbork.²³ Allen werden dezelfde dag nog verder gedeporteerd naar Auschwitz. Op 15 juli was de eerste trein vanuit Nederland naar Auschwitz vertrokken met 1.135 gevangenen. De trein vertrok van station Hooghalen.²⁴ De volgende dag vertrok dus de tweede trein met de gevangenen uit Amersfoort. Wij weten niet zeker of deze gevangenen van dit transport die dag op en neer gelopen hebben van Hooghalen naar Westerbork, 5 km heen en 5 km terug; de die dagen uit Amsterdam doorgestuurde gevangenen moesten inderdaad wel op en neer lopen, louter voor de registratie. De lijst verderop is opgemaakt door het 'Inlichtingenbureau voor Joden' in Kamp Westerbork (een instelling van de gemeente Westerbork die kantoor hield in het kamp), maar kreeg die instelling de namen uit Amersfoort door of vond er daadwerkelijke registratie in het kamp of juist bij de trein plaats? Het lijkt erop dat gevangenen uit Amersfoort in Hooghalen moesten wachten. Een politieman uit Beilen verklaarde: "In den voormiddag van donderdag 16 juli 1942 te ongeveer 6 uur, bevond ik mij, voor dienst en in uniform gekleed, te Hooghalen in deze gemeente, om toezicht te houden bij het uitladen van ongeveer 800 Amsterdamsche Joden en ongeveer 260 gestrafte Joden uit het concentratiekamp te Amersfoort, die aldaar op dat tijdstip per trein arriveerden. Nadat deze mensen waren uitgeladen, moesten allen behalve de 260 gestraften, voor registratie naar het kamp (Lager) te Oosthalen, gemeente Westerbork. De 800 Amsterdamsche Joden, bestonden uit mannen, vrouwen en kinderen, waaronder zelfs nog zeer kleine baby's die nog gedragen moesten worden. De gestraften waren allen mannen."²⁵

²² De lijst, waarvan verderop de eerste pagina wordt weergegeven, telt 305 namen. Volgens het Rode Kruis werden er echter 312 gevangenen overgebracht van Amersfoort naar Westerbork en werden er van hen 309 verder gedeporteerd. Zie Het Nederlandse Rode Kruis, *Rapport Auschwitz deel II, de deportatietransporten van 15 juli 1942 tot en met 24 augustus 1942*, p.3. Wij kunnen dit verschil niet verklaren. Dat de lijsten niet exact waren, kwam vaker voor.

²³ Zie hierover ook onze publicatie *Aankomst in Auschwitz op 17 juli 1942* op deze site. Op nummer 40 de naam van Julius Cohen, wiens officiële voornaam Israël was.

²⁴ Station-Hooghalen, dat enkele jaren eerder opgeheven was, was speciaal met dit doel weer in gebruik genomen. Hooghalen is het dorp dat het dichtst bij Kamp Westerbork lag. Het station lag aan de spoorlijn Zwolle-Assen. Begin oktober 1942 werd de aftakking van Hooghalen naar Kamp Westerbork in gebruik genomen.

²⁵ Zie: Westerbork Portretten: Marianne Roosnek-Mendels.

Inlichtingenbureau voor Joden
Westerbork

Transport aus Amersfoort nach Lager Westerbork am 16/7/42.

1. Aandagt	Philips	13/ 8/00	Amsterdam	gek.	7/ 7/42	A
2. Acsthan	Samuel	20/ 9/21	Amsterdam		9/ 6/42	
3. Alter	Eduard	28/ 9/98	Den Haag		18/ 6/42	
4. den Arend	Elias B.	25/ 7/05	Rotterdam		18/ 6/42	
5. den Arend	Jacob	4/ 6/00	Rotterdam		3/ 7/42	
6. den Arend	Johannes	8/11/08	Rotterdam		11/ 6/42	
7. den Arend	Levie	30/ 9/96	Rotterdam		11/ 6/42	
8. Arjans	Arnold	5/ 3/08	Amsterdam		30/ 6/42	
9. Bamberg	Moses N.	26/12/95	Rotterdam		2/ 7/42	B
10. Barnstijn	Gustaaf A.	3/ 1/10	Benghalis		8/ 7/42	
11. Bartels	Lion	7/ 7/98	Hilversum		3/ 7/42	
12. Beek	Emanuel	24/ 2/13	Den Helder		9/ 6/42	
13. van Beets-	Aron	24/ 2/16	Amsterdam		29/ 6/42	
14. Beetz	Wolf	12/ 5/12	Amsterdam		9/ 6/42	
15. Bennings	Simon	22/ 5/79	Lemmer		10/ 4/42	
16. v.d. Berg	Wolf	26/ 1/08	Den Haag		8/ 4/42	
17. Berger	Geza	2/ 8/92	Budapest		6/ 6/42	
18. Berkelo	Salomon	4/ 3/00	Delfzijl		18/ 6/42	
19. Berlijn	Jacob L.	30/11/97	Alkmaar		24/10/41	
20. v. Bienen	Samuel	6/ 4/15	Amsterdam		9/ 6/42	
21. Blik	Salomon	26/12/88	Den Haag		8/ 7/42	
22. Blits	Adries	24/ 4/98	Amsterdam		19/ 3/42	
23. Blits	Isak	25/3/91	Rotterdam		25/ 6/42	
24. Blok	Jacob	20/ 3/16	Rotterdam		3/ 7/42	
25. Blok	Levie	10/10/07	Den Haag		18/ 6/42	
26. Boeken	Coenraad	7/ 8/95	Amsterdam		9/ 6/42	
27. Bruch	Arthur	19/12/82	Bolsheim		3/ 6/42	
28. de Bruin	Aron	14/ 4/90	Leeuwarden		11/ 7/42	
29. Bundheim	Erich	21/ 6/03	Emden		29/ 6/42	
30. Busnac	Josus	31/12/96	Amsterdam		8/ 7/42	
31. Cahn	Leo	7/12/23	Maastricht		25/ 6/42	C
32. Caneel	Abraham	29/ 4/03	Veendam		1/ 7/42	
33. Car nka	Jacob	13/ 2/10	Amsterdam		30/ 6/42	
34. Cats	Aron	7/10/17	Amsterdam		7/ 7/42	
35. Cohen	Bernard	2/10/87	Den Haag		8/ 7/42	
36. Cohen	David	14/ 5/93	Amsterdam		18/ 6/42	
37. Cohen	Frits	17/ 6/18	Amsterdam		17/ 6/42	
38. Cohen	Jacob	16/ 3/08	Wildervank		1/ 7/42	
39. Cohen	Israel	27/ 2/91	Amsterdam		8/ 7/42	
40. Cohen	Israel	11/ 6/92	Herzogenbosch		3/ 6/42	

Eerste bladzijde van de lijst van 305 op 16 juli vanuit PDL gedeporteerde gevangenen.

Een deel van de andere gedeporteerden in deze trein kwam rechtstreeks uit Amsterdam, zoals dat ook de dag ervoor het geval geweest was. Presser schrijft hierover: "Op 15, 16 en 17 juli 1942 legden de Nederlandse Spoorwegen twee [treinen] ervan in, elk berekend op een vervoer van ongeveer 700 personen per trein; zij reden 'voor rekening van de *Höhere SS- und Polizeiführer beim Reichskommissar*' (wij moeten wel aannemen dat deze rekening naar behoren gepresenteerd en voldaan werd); het vertreksignaal van de eerste, nr. 11537: 2.16; aankomst Hooghalen 5.48 (onderweg facultatief stoppen in Amersfoort en verplicht in Zwolle). Van Hooghalen reed 11537 evenals de volgende, nr. 11539, twintig minuten later in het schema, door naar Assen; het gezamenlijke materiaal van 11537 en 11539 ging als lege trein 11604 naar Amsterdam terug om 7.15 en zou om 13.03 weer in het Centraal Station staan. Er waren 962 slachtoffers. (...) Bene bericht op 17 juli dat de eerste treinen 'ohne irgendwelche Schwierigkeiten abgerollt sind', zodat Rauter overweegt, de organisatie zo te bestendigen, dat per week tot 4.000 Joden 'abrollen sollen'. Ook op 31 juli komt dat woord 'abrollen' in zijn bericht voor; weer kan hij melden dat alles gesmeerd loopt 'und es ist auch nicht anzunehmen, dass bei den in den nächsten Wochen rollenden Transporten Schwierigkeiten oder Störungen eintreten werden.' Is het juist? Het zal wel, al spelt Bene

ook als eindbestemming 'Rauschitz in Oberschlesien' (op 16 november pas wordt dit Rauschwitz)."²⁶ Mogelijk kwam dus ook de trein met gevangenen uit Amersfoort aanvankelijk uit Amsterdam, moesten de gevangenen na registratie overstappen in een andere trein (de gevangenen van 15 juli in ieder geval stapten over in goederenwagons) en dan ging de reis verder.

De beide eerste twee treinen die vanuit Nederland vertrokken naar Auschwitz-Birkenau werden vervolgens vanuit Kamp Westerbork aangevuld met gevangenen die bij het station Hooghalen moesten instappen. Bij het transport van 15 juli werden, omdat Deppner inderdaad niet tevreden was over het aantal uit Amsterdam aangevoerde Joden, onder meer vijftig weeskinderen meegestuurd naar Auschwitz.²⁷

Auschwitz, Birkenau

Met de trein van 16 juli naar Auschwitz worden 895 Joden gedeporteerd. De trein rijdt, zoals ook die van de dag ervoor en vele treinen erna, via Assen, Haren, Nieuweschan en Berlijn naar Auschwitz. De transporten van 15 en 16 juli worden beide op 17 juli 1942 in Auschwitz 'verwerkt'. Danuta Czech merkt hierover op in haar standaardwerk *Kalendarium*: "In twee transporten van de RSHA zijn 2.000 Joden uit de Kampen Westerbork en Amersfoort in

²⁶ Jacques Presser, *Ondergang*, deel I, p.262, 263. Bij Bene gaat het om Otto Bene, de gezant van het *Auswärtiges Amt* in Nederland. Presser verhaalt hoe er berichten verschijnen over hoe de Duitsers de Joden met deze deportaties in bescherming namen: "Ook andere Duitse instanties hebben hun woordje geuit over deze deportaties. Men zou graag de bron en de bedoeling kennen van het bericht, dat op 24 juli 1942 moet zijn verschenen in het Hamburger Fremdenblatt, onder de titel 'Jodenvervolgung': 'Uit Amsterdam wordt gemeld, dat de Nederlandse burgers zich beestachtig gedragen tegenover de Joden. De Joden hebben zich naar aanleiding daarvan gewend tot de Duitse weermacht met het verzoek, de Joden te beschermen. De Wehrmacht heeft, ondanks eeuwige vijandschap, de Joden in bescherming genomen en hen op eigen verzoek naar Duitsland getransporteerd, alwaar zij rustig hun beroep kunnen uitoefenen. De Joden hebben teneinde hun dankbaarheid te tonen tegenover deze mildheid, hun inboedel en sieraden ter beschikking gesteld van de daklozen in Duitsland, welke door de Engelse vliegers zijn geteisterd.' Presser vond dit citaat in H. Wielek, *De oorlog die Hitler won*, Amsterdam 1947, p.143.

²⁷ Dit vertelt Fred Schwartz in zijn *Treinen op dood spoor*, geciteerd in: Guus Luijter, *In Memoriam*, p.37. Daar ook getuigenissen van Jozef Hony en Kaila Kotowska (geboren 15 januari 1914), die ook beiden vanuit Amsterdam waren overgebracht en naar Westerbork moesten gaan, alleen maar om zich te laten registreren. Bij Deppner gaat het om Erich Deppner (8 augustus 1910-13 december 2005). Van juli tot augustus 1942 was Deppner de eerste Duitse commandant van Kamp Westerbork. Deppner was verantwoordelijk voor de transporten van Joden naar Auschwitz-Birkenau in augustus. Yad Vashem meldt dat de beslissing van Deppner om kinderen zonder hun ouders en pas aangekomen vrouwen op transport te sturen om het voorgeschreven aantal van duizend personen te halen leidde tot een oproer en dat hij daarom hierna vervangen werd, hoewel hij door SS-baas Himmler persoonlijk werd gecompimenteerd met zijn 'goede' werk. Bij Schol gaat het om: reservekapitein Jacques Schol, die op 16 juli 1940, na de inval van het Duitse leger in mei 1940, benoemd werd tot commandant van het vluchtelingenkamp Westerbork en na de volledige Duitse overname van het kamp op 1 juli 1942 nog enkele maanden aanbleef.

Nederland binnengekomen. Met de transporten zijn 1.303 mannen en jongens en 697 vrouwen en meisjes aangekomen. Na de selectie worden 1.251 mannen en 300 vrouwen naar het Kamp doorgestuurd. De mannen krijgen de nummers 47088 tot 47687, de vrouwen krijgen de nummers 8801 tot 8999 en 9027 tot 9127. De overige 449 gedeporteerden worden in de gaskamers gedood.²⁸ De aantallen in Auschwitz wijken af van die in Westerbork: in Westerbork vertrekken 2.020 mensen, in Auschwitz komen 2.000 mensen aan. Opvallend is dat Czech verzuimt de tewerkgestelden te noemen van degenen uit de trein die op 16 juli vertrok. Dat zien we meteen als we naar de door haar hierboven vermelde gegevens kijken: Czech heeft het bij de mannen over 600 uitgegeven nummers maar over 1.251 tewerkgestelde mannen. Bij de nummers gaat het - we realiseren het ons steeds weer - om de nummers die bij de gevangenen in hun arm werden getatoeëerd. Er zijn inderdaad meer nummers uitgegeven: 651 nummers aan de mannen uit de tweede trein, namelijk de Häftlingnummers 47843-48493. De lijst met 651 mannen die deze nummers kregen staat hier verderop. Bij de vrouwen komt het aantal uitgegeven nummers wel overeen met het aantal van 300 tewerkgestelde vrouwen. Omdat de gegevens zo summier zijn, zou het bij de vrouwen kunnen zijn dat de eerste reeks (8801-8999) is uitgegeven aan vrouwen uit de eerste trein en de overige 101 nummers aan vrouwen uit de trein die vertrok op 16 juli. Anders dan bij de mannen geeft Czech in ieder geval wel alle aan de tewerkgestelde vrouwen gegeven nummers.

Hoe dan ook gaat het om opgeteld 2.000 aangekomen Joden, onder wie dus Julius Cohen, die ook in Auschwitz-Birkenau werd tewerkgesteld.

Handwritten note: opgenomen in "Nieuwengang" van 18 Juli 1942 bij de 1e afd. Bldz. 11. Birkenau

Konsentrationslager Auschwitz Abteilung 11.		Zusammen am 17 Juli 1942		Befreiungsort vom RSHA		T. 15.7.42	
Nr.	Häftart	Häftl. Nr.	Name	Vorname	Geb. Ort	Geb. J.	Beruf
1.	J.	47843	Sandagt	Filip	Amsterdam	13. 3.00	raffinfahrer
2.	"	47844	Agsteribbe	Salomon	Amsterdam	5.10.05	Schneider
3.	"	47845	Alvin	Isaak	Amsterdam	25.10.25	Lederarbeiter
4.	"	47846	Agsteribbe	Sally	Amsterdam	25.10.09	Buchhalter
5.	"	47847	Agsteribbe	Aron	Amsterdam	18. 7.03	Buchhalter
6.	"	47848	Agster	Salomon	Amsterdam	3. 5.02	Angestellter
7.	"	47849	Agsteribbe	Samuel	Amsterdam	6. 2.08	Vertreter

Begin van de lijst van op 17 juli 1942 door de RSHA geregistreeerde en tewerkgestelde mannen in Birkenau.

²⁸ Danuta Czech, *Kalendarium wydarzen w obozie Koncentracynm Auschwitz-Birkenauwel* (in het Duits vertaald als: *Kalendarium Der Ereignisse Im Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau 1939-1945*). Reinbek, tweede druk 2008, p.250. Czech noemt hier als bron: APMO, Höß-Prozeß, bd.6, Bl.115. Höß was de commandant van het KL Auschwitz.

Lfd. Nr.	Hofort	Matr. Nr.	Vorname	Geb. Dat.	Geb. Ort	Beruf	
221.	Jeh. Jude	48063	Blits	Salomon	16. 6.15	Amsterdam	Schneider
222.	"	48064	Blits	Kennel	27. 7.11	Amsterdam	Verkuifer
223.	"	48065	Blig	Jakob	17. 2.16	Amsterdam	Handelssangeest
224.	"	48066	Alexandael	Salomon	9. 6.25	Utrecht	Schneiderich
225.	"	48067	Schlegel	Salomon	20. 2.96	Blochteren	Fleischbescher
226.	"	48068	Cohen	David	14. 5.25	Amsterdam	Kaufmann
227.	"	48069	Cohen	Simon	25. 9.94	Belkrijl	Fleischbescher
228.	"	48070	Cohen	Israel	27. 2.91	Amsterdam	Kaufmann
229.	"	48071	Cohen	Israel	11. 6.92	Hertogenbosch	Schuhmacher
230.	"	48072	Cohn	David	7.12.25	Knastricht	Metzger
231.	"	48073	Crevel	Samuel	23.10.39	Gravenhage	Baker
232.	"	48074	Gony	Barnd	5.11.03	Amsterdam	Handelssangeest
233.	"	48075	Gronau	Jakob	21. 9.09	Wissingen	Kaufmann
234.	"	48076	Guts	Aron	7.10.17	Amsterdam	Typograf
235.	"	48077	Cohn	Frits	17. 6.18	Amsterdam	Kirchner
236.	"	48078	Gronau	Abraham	29. 4.03	Amsterdam	Kaufmann
237.	"	48079	Gronau	Jakob	17. 2.10	Amsterdam	Antomechanik.
238.	"	48080	Cohn	Jakob	16. 3.08	Wilderhoek	Metzger
239.	"	48081	Gronau	Moos	18. 2.85	Amsterdam	Kaufmann
240.	"	48082	Gronau	Elkan	10. 8.15	Amsterdam	Schneiderich
241.	"	48083	Cohn	Max	24. 3.93	Amheim	Koch
242.	"	48084	Cohn	Bernard	2.10.07	Heck	Handelssangest.

Bovenste helft van pagina 5 van de in totaal 12 pagina's tellende lijst met de namen van 651 mannen. We zien onder nummer 229 de naam van Julius Cohen, die geregistreerd wordt als schoenmaker. Hij krijgt als merkteken 48071 ingebrend.

647.	"	48489	Harout	Isaak	15.12.90	Amsterdam	Kunstenaar
648.	"	48490	Englander	Isaak	24. 2.97	Almar	Friseur
649.	"	48491	Gouler	Isaak	5. 8.03	Amsterdam	Kaufmann
650.	"	48492	Inzel	Bernan	24. 6.10	Widenburg	Kaufmann
651.	"	48493	Lazarus	Simson	25. 7.05	Winschoten	Duitscher

Der Leiter der Abteilung II:
I.A.
[Handwritten Signature]
SS-Unterscharführer.

Y 8494
42 843
251

Onderaan de lijst de handtekening van de Leiter der Abteilung II, de SS-Unterscharführer wiens naam we niet kunnen lezen. Hij maakt een berekening van het aantal matriculenummers en ziet dat het getal klopt met het aantal tewerkgestelden.²⁹

Onderzoekers van het Rode Kruis concluderen vervolgens na de oorlog dat hij op uiterlijk 27 juli 1942 niet meer leefde. Het is erg moeilijk hierover zekerheid te verkrijgen; in Auschwitz werd nauwelijks een administratie bijgehouden en wat er geregistreerd werd is grotendeels vernietigd. Daarom deden het Rode Kruis en andere instellingen na de oorlog pogingen bij benadering een overlijdensdatum vast te stellen, op basis waarvan uiteindelijk één justitiële datum is aangehouden. Het bestaan van bovenstaande lijst met de namen van tewerkgestelden is al uitzonderlijk.

²⁹ Het gaat dan om de in Auschwitz opgemaakte lijst: Neuzugänge van 18 juli 1942 blijktens administratie mannenkamp Birkenau / Tr. 16 juli 1942: Zugänge am 17 juli 1942 eingeliefert vom RSHA.

De datum is in zijn geval in ieder geval licht onzeker, omdat zijn zoon Anton vertelt na de oorlog te hebben gesproken met een priester uit Doornenburg, die erna overgebracht werd naar KL Dachau, en die zei nog in september 1942 Julius gezien te hebben in Auschwitz.³⁰

De deportatiecijfers worden hier voor mannen in drie groepen gegeven, namelijk mannen uit Westerbork, mannen uit Amersfoort via Westerbork en mannen totaal.

Leeftijdsgroep	Vrouwen	Mannen Westerbork	Mannen Amersfoort	Mannen Totaal
0-12 jaar	28	32	—	32
13-15 jaar	6	7	—	7
16-17 jaar	27	36	5	41
18-35 jaar	161	155	130	285
36-50 jaar	32	90	103	193
51-60 jaar	—	10	52	62
ouder dan 60 jaar	1	1	19	20
Totalen :	225	331	309	640

Uit dit overzicht blijkt duidelijk, dat de aanwezigheid van meer oudere mannen, dan bij het vorige transport, een gevolg is van de aanwezigheid van oudere personen in het transport uit Amersfoort. Deze kwestie werd reeds eerder in deze besdiouwing besproken. De matricule-nummerserie voor mannen omvat voor dit transport de nummers 47843 tot 48493, oftewel 651 personen. Nu lijken de cijfers er toch helemaal niet meer op, zullen vele lezers menen. Er zijn in totaal slechts 640 mannelijke personen gedeporteerd, waarbij 39 kinderen tot 15 jaar en er zouden 651 mannen in Auschwitz-Birkenau zijn gematriculeerd.

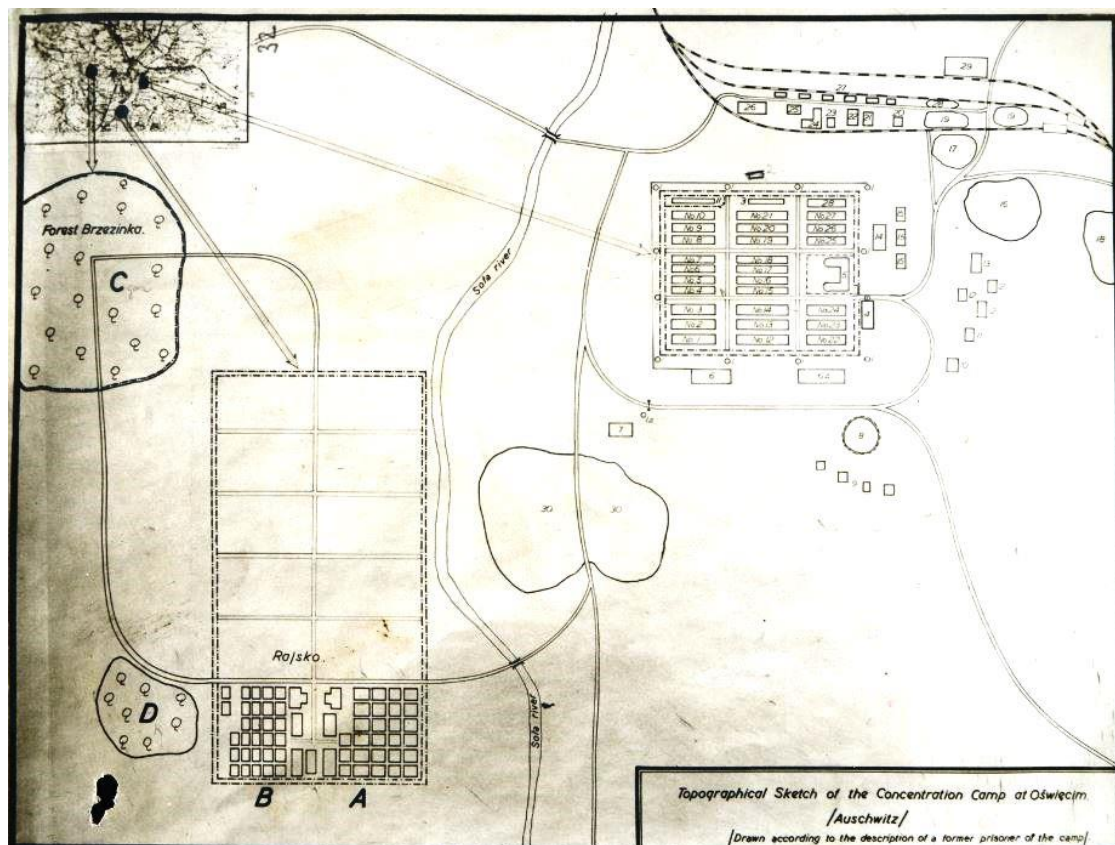
Fragment uit het Rapport van het Rode Kruis 'Auschwitz II', waar het gaat over dit transport.

³⁰ Bart Janssen, o.c., p.348.

Cohen	Israël
geb: 11-6-92 den Bosch	claim B. 9843 1B. 3885 B 105.389
	Volgens lijst 0160 v. Amersfoort via Wbk. naar Auschwitz.
Volg. lijst R.6 43 (bl. I) Matr. No 48071 26/27-7-42 overleden te Auschwitz.	Am. 16-7-42 vlg. lyst anghen Auschw.

Kaart Joodse Raad: Volgens lijst 0160 van Amersfoort via Westerbork naar Auschwitz. Volgens lijst R 6 43 bl.1 no.48071 26/27 juli 1942 overleden te Auschwitz. Tr.16-7-1942, 16 juli 1942.

Streekwiste
No. 2643/B1
Archief
Blz 1

Naam: *Cohen*
Voornamen: *Israël*
Gehuwd met:
Van echt gesch. van:
Weduw(e)(naar) van:
Geboortedatum: *11/6/92 De Briel*

Oud adres:
Nieuw adres: *Aan Comm. Aangifte Overlijden - 7 SEP. 1949 par. 107.*

Bijzonderheden: *3-6-42 in Aft.*
overleden 27 Juli '42
te Alteschowitz Birkenau
Fotocopie Kampadministratie Block 12 Birkenau.
Doc. No. 1025
Ned. Israël. Aft 16.7.42
Fotocopie Kampadministratie Block 12 Birkenau.

3 Juni in Amersfoort; Block 12, Kampadministratie Birkenau. Block 12 is op bovenstaande plattegrond midden, onderaan.

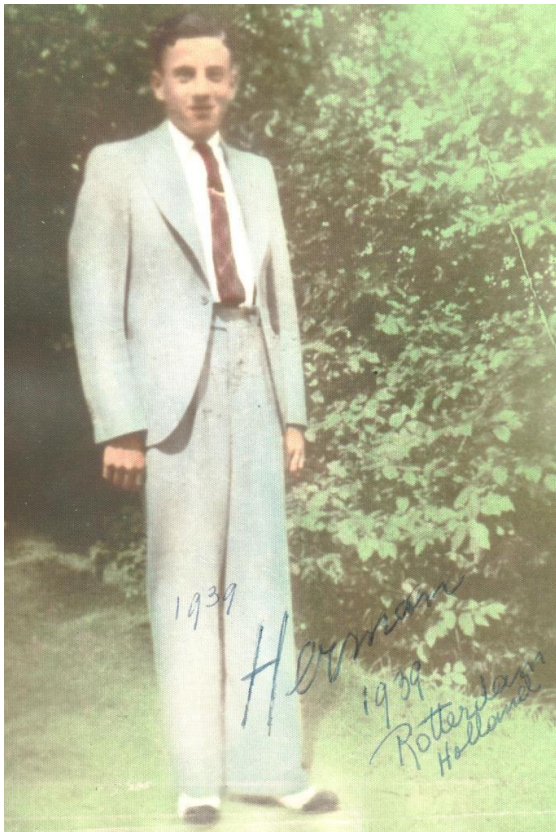
Intussen in Nijmegen

In paniek en onzekerheid zal het gezin zijn achtergebleven. Zij moeten snel te weten zijn gekomen dat Julius niet meer in Amersfoort was. Intussen waren andere berichten ook slecht. Twee broers en ook hun neef Herman, die alle drie woonden aan de Willemsweg 84 waren aan het eind van de zomer naar het Joods werkkamp Wittebrink gestuurd.³¹ Zij hadden alle drie waarschijnlijk al een tijd hun betaalde baan verloren, want zij werkten alle drie al in 1941 en de eerste helft van 1942 in reguliere werkkampen. Van Jakob is uitgebreider gedocumenteerd hoe hij zijn baan verloor: hij werkte als kelner bij De Vereeniging. In oktober 1940 laat de gemeente Nijmegen haar werknemers de ariërverklaring tekenen. Joodse werknemers, die model-B moeten ondertekenen, worden ontslagen. De directie van De Vereeniging protesteert nog lichtjes tegen het ontslag, omdat volgens haar Jakob geen werknemer van de gemeente is, maar slechts een gesubsidieerde instelling. Maar de gemeente Nijmegen is onverbiddelijk.³²

³¹ Zie hierover uitgebreid het artikel *De gang naar Joodse werkkampen en de razzia van 2 oktober 1942* op deze site.

³² Meer hierover in ons artikel *Ontslagen uit gemeentedienst* op deze site.

Vanuit kamp Wittebrink in Hummelo worden de twee broers Wilhelm en Jakob en hun neef Herman in de vroege ochtend van 3 oktober 1942 overgebracht naar Kamp Westerbork, zoals alle duizenden mannen in de Joodse werkkampen. Herman en Jakob worden op 19 oktober 1942 verder gedeporteerd naar Auschwitz-Birkenau en daar nog tewerkgesteld. Ze worden er op onbekende datum vermoord, maar bijna zeker vóór 1 maart 1943. Wilhelm wordt gedeporteerd op 30 oktober 1942 en moet in Cosel, 80 kilometer ten noordwesten van Auschwitz, de trein verlaten. Hij wordt tewerkgesteld in onder meer Kamp Sakrau en Königshütte. Het is onbekend wanneer en waar hij is vermoord.³³

Herman Cohen in 1939

Hun zus Henrica (Rika) Cohen (Nijmegen, 11 maart 1905) was ook in augustus met haar man Leonard (Leon) Wolff (Nijmegen, 27 februari 1900 – Auschwitz, 30 september 1942) en hun twee kinderen in Utrecht opgepakt. Of misschien hadden ze gehoor gegeven aan een oproep om via het Maliebaanstation zelf naar Westerbork te gaan, zoals dat toen in die zomer in Utrecht gebeurde; het kan ook dat ze vanuit Utrecht na een oproep eerst naar de Hollandse Schouwburg in Amsterdam zijn gegaan.

Een andere zus, Betje, was gehuwd met Antoon Knijff, die zelf niet Joods was en Nederlands-Hervormd van religie. Zij moest wel de Jodenster dragen. Betje probeerde zich als Nederlands Hervormd te laten inschrijven, de religie van haar man. Maar dit werd, op

³³ Een belangrijk standaardwerk over de 'Coseltransporten' en over de Silezische werkkampen is: Herman van Rens en Annelies Wilms, *Tussenstation Cosel*, Hilversum 2020.

instigatie van de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters, door de afdeling Bevolking afgewezen.³⁴

De zus Melanie (ook genoemd Anna), die nog enige tijd in Amsterdam in het Nederlands-Israëlitisch Ziekenhuis (NIZ) had gewerkt, was gehuwd met Dirk Tijssens en woonde bijna alle jaren daarna in Den Haag en ook nog in Leiden. Mogelijk heeft zij minder aan de vervolgingen blootgestaan, nu zij gehuwd was met een niet-Joodse man. Met name vrouwen bood dat wel enige bescherming, hoewel zij wel de Jodenster moesten dragen en alle restricties ervoeren zoals die aan alle Joden waren opgelegd.³⁵

³⁴ Brief Wolters (RIBR), 3 mei 1943, aan de man van Betje Cohen, Knijff: "(...) dat wijziging der kerkelijke gezindte niet kan plaatsvinden op het bewijs van aanmelding Uwer echtgenoot, aangezien zij na 9 mei 1940, t.w. op Paschen j.l. als lidmate der Ned. Herv. Gemeente is toegetreden." Zie RAN 5006, inv.nr.40193, Correspondentie Verordening 1941/6. Antoon Knijff komt te overlijden in augustus 1944.

³⁵ Dirk Tijssens overleed 17 oktober 1960, zijn vrouw wat later.

Waarschijnlijk Rosaline Vega (Nijmegen 1892 – Auschwitz 1942): op de foto staat: 'From R to III'. De foto is gemaakt in Rotterdam in 1932. We nemen aan dat de tekst betekent: van Rosaline voor Herman; of eventueel van Rosaline voor Maurits. Hun relatie was toen echter al niet al te best.

De broer Mozes, meestal Maurits genoemd, werkte ook als kelner, op de Holland-Amerikalijn. Hij was in 1918 gehuwd met Rosaline Vega. Ze woonden samen in Nijmegen op de Bloemerstraat en vervolgens in Amsterdam en Rotterdam, op de Bellevooystraat 23B. In april 1933 gaat Maurits weer bij zijn moeder wonen aan de Willemsweg 83, waar zijn zoon Herman dan al enkele maanden ingeschreven staat. Herman blijft daar, Maurits verhuist naar het gezin van zijn zus Betje, op twee adressen aan de Tollensstraat. Halverwege 1939 verlaat Maurits Nijmegen zonder dat overigens aan te geven. In de Bevolkingsregistratie komt de aantekening 'VOW' [vertrokken onbekend waarheen]. De chef van de afdeling Bevolking, Frans Wilbers, doet onderzoek naar Joden die Nijmegen verlaten en hij vindt dit maar verdacht. Hij tekent aan dat Maurits vaart op de 'Nieuw Amsterdam'. Maurits stuurt

overigens nog een brief aan zijn moeder, die via het Rode Kruis in London op 13 mei 1943 aankomt.³⁶ Zijn moeder is dan al een half jaar eerder vermoord.

Alphabetische lijst van personen welke de gemeente Nijmegen hebben verlaten.	
Benjamins, Matthijs geb. te Amsterdam 16 November 1877-gezin 2 personen Adres Nijmegen-L. Burchtstraat 18a.	1 April 1940 afgevoerd naar Amsterdam woont thans Minervalaan 38. Woonhuis Batavierenweg 18 is verkocht Komt niet terug.
Bensdorp, Louis Willebrord Gerardus geb. te Kleve 24 Februari 1911-gezin 5 personen. Adres Nijmegen-Huygensweg 13.	Wonen tijdelijk te Bussum-Koningslaan 30a. Woonhuis te Nijmegen niet te huur. Zijn alhier nog beschreven.
Bentham van, Theodorus Lambertus Willem geb. te Nijmegen 25 December 1886-gezin 8 personen. Adres Nijmegen-Javastraat 104.	30 April 1940 afgevoerd naar Diepenveen R A 182. Woonhuis te Nijmegen niet te huur. Komt vermoedelijk wederom terug.
Bergh, van den Abraham geb. te Oss 1 Juli 1879-gezin 2 personen. Adres Nijmegen-B.v.S. Mathonsingel 1	Tijdelijk te Heemstede- Heemsteedsche Dreef 247. Woonhuis alhier nog bemeubeld. Zijn alhier nog beschreven.
Bergh van den, Jacob geb. te Nijmegen 5 Maart 1908-gezin 4 personen. Adres Nijmegen-Oranjesingel 19.	2 December 1939 afgevoerd naar Heemstede-Heemsteedsche Dreef 247. Woonhuis te Nijmegen nog bemeubeld. Komt vermoedelijk wederom terug.
Boer de, Tijmen geb. te Weststellingwerf 22 Juli 1886-gezin 3 personen. Adres Nijmegen-Kwakkenbergweg 64.	30 April 1940 afgevoerd naar Voorburg Oosteinde 175. Op 10 Juni 1940 wederom ingeschreven. Is niet verhuisd.
Cohen, Mozes geb. te 's-Hertogenbosch 24 April 1891 1 persoon. Adres Nijmegen- Tollensstraat 209.	22 Februari 1940 afgevoerd V.O.W. Reads een jaar weg, is varende op het stoomschip " Nieuw Amsterdam" Niet bekend waar thans aanwezig.
Gelder van, Christiaan Everard geb. te Amsterdam 2 Maart 1891- gezin 3 personen.	6 December 1939 afgevoerd naar Heemstede-Joh. Vermeerstraat 33. Woonhuis te huur.

Fragment uit RAN 2-9922

Marie-Louise en de zes kinderen: wat te doen?

Na de arrestatie van Julius waren de achterblijvers bevreesd dat mogelijk ook zij opgepakt zouden worden. De oudste drie zonen waren van plan om een daad te stellen. De oudste zoon, Herman dook eerst onder bij zijn verloofde Thea Hendriks in Beuningen, we weten niet exact wanneer. Margriet vertelde ons dat ook zijzelf, haar moeder en de andere jongste kinderen daar een tijdje zaten en vervolgens ook nog ergens in Wijchen. Herman ging vervolgens de grens over en hield zich verder schuil in Beauvais in Frankrijk.³⁷ Ook de dan 21-jarige Maup gaat naar Frankrijk. "Hij wilde naar Portugal met de bedoeling naar Engeland te gaan om zich bij de Royal Air Force te melden, maar hij moest in Frankrijk blijven, omdat het hem niet lukte het nodige geld voor de overtocht bij elkaar te krijgen."³⁸

De dan twintigjarige Jacques duikt onder op Wilhelminasingel 10. Daar woonden Norbert en Peter van Stokkum. Norbert had er op 15 september 1941 een sport- en jiu-jitsu-instituut

³⁶ Aantekening op de systeemkaart van de Joodse Raad van Melanie Hoffmann.

³⁷ Dit vertelt zijn jongere broer Hartog in: Bart Janssen, o.c., p.349.

³⁸ Ibid.

geopend, maar hij was ook lid van de spoorwegbewakingsdienst. Mogelijk kende hij daarom Julius Cohen.

In april 1943 verbleef het gezin, ook Jacques, in ieder geval in het eigen huis op de Groenestraat, want dan wordt Jacques daar opgepakt “als verdacht van overtreding der Duitse wapenverordening”, zoals Johannes van Elferen, de dienstdoende agent, naoorlogs verklaart.³⁹ Van Elferen zegt nog hierover: “In de lente van 1943 gingen we naar de woning van Cohen, Groenestraat Nijmegen. Cohen sr. had een nachtveiligheidsdienst en ik wist toen nog niet dat hij als halfjood gearresteerd was, dit laatste heb ik pas bij aankomst in de woning vernomen. In de woning van Cohen trok ik een Unie-plaat van de muur. Ik zag een partij rookwaren en heb daar Verstappen op geattendeerd. Verstappen nam toen enige pakjes cigarettten uit de kast en stelde mij deze ter hand met de opmerking dat ik deze mee moest nemen.” We menen, maar het is niet zeker, dat Van Elferen ook aanwezig was bij de arrestatie van de moeder van Julius op de Willemsweg. Hoe dan ook stond er een piano van haar bij Van Elferen in huis. Jacques getuigt tijdens de rechtszitting ook zelf: “Dat op een avond in de maand april 1943 (...) Van Elferen en Verstappen zijn woning te Nijmegen binnenkwamen en vervolgens huiszoeking deden naar twee revolvers. (...) Dat van Elferen opeens tevoorschijn kwam met een geweerloop die hij zeide in zijn woning te hebben gevonden. Dat hij (Jacques dus) vervolgens overgebracht werd naar het Hoofdbureau van politie in Nijmegen.”

Norbert en Peter vluchten in september 1943 naar Frankrijk, maar ze worden op 29 september vastgezet in Parijs. In december worden zij overgebracht naar een gevangenis in Compiègne (aan de Oise). Van daar worden zij overgebracht naar Buchenwald. Norbert ontsnapt onderweg uit de trein, maar wordt wat later opnieuw opgepakt. De beide broers overlijden in KL Buchenwald-Dora.

³⁹ Nationaal Archief, CABR Van Elferen I, inv.nr.76998 (Bijzondere Strafkamer Arnhem 10). De agent is Johannes van Elferen (Huissen, 1895). Hij hoorde bij de Politieke Dienst en hield meestal het toezicht wanneer de woningen van gedeporteerde of ondergedoken Joden werden leeggehaald.

Holl. (6439) 24128

Häftling
 Zunamen van Stokkum ✓ Vornamen Norbert Häftl. Nr.: 41614
 Geburtstag 11.17 Geburtsort Rotterdam Beruf Sportler
 Religion Kat. verh./ledig/verw./gesoh/Kinder Staatsangehörigkeit N
 Adresse der Angehörigen: Shetsan Leonora van Nymegen, Wilhelmina Singel 10
 Letzter Wohnort des Häftlings: W.O.

✓ Sozialversicherung
 Verhaftet am 30.9.43 durch Kripo/Stapo BDS, Paris
 In Schutzhaft seit 24. Jan. 1944 Im KLBu. seit 24. Jan. 1944
 Entlassen/überführt am nach

Zahl der Vorstrafen Art der Vorstrafen
 Jahre Gefängnis verbüßt
 Jahre Zuchthaus verbüßt Strafe beendet am 30. Jan. 1945
 Bemerkungen: VAN STOKKUM, NORBERT Gestorben am 30. Jan. 1945
Nymegen WILHELMINA SINGEL 10 Abgesetzt am 16. 2. 1945
162115

ID Norbert van Stokkum, KL Buchenwald

Jacques gaat, zo verklaarde hij na de oorlog, hierna nog samenwerken met Jean van Geuns. Jean was de zoon van Ernest van Geuns, belangrijk in de Vrij-Nederlandsgroep. Jean had samen met zijn vrienden Toon Hafkamp en Johnny Troost en waarschijnlijk ook Jacques al veel gedaan tegen de NSB. Johnny wordt vroeg in 1943 opgepakt en wordt vermoord in KL Neuengamme. Jean van Geuns begeleidde geallieerden, onder meer piloten, in de trein naar Maastricht. Verstappen arresteerde hem persoonlijk in de HBS op de Bijleveldsingel. De agent Kaal zette hem erna langdurig onder een koude douche in het hoofdbureau. Verstappen was, zo verklaarde Jean later, zelf aanwezig bij het verhoor in Arnhem, waar hij werd mishandeld tijdens het verhoor door iemand van de Sicherheitsdienst (SD).⁴⁰ Daar belandde rond die tijd ook zijn vader bij hem in de cel. Deze werd op 21 juli 1944 samen met acht andere Nijmegenaren gefusilleerd op de Leusderheide. Jean van Geuns ging erna naar Noorwegen met het doel in Zweden te komen.⁴¹

⁴⁰ Nationaal Archief, CABR-onderzoek, Verstappen, 22; en: CABR-dossier Jonker (zaak 28) en CABR Wiebe Bureau Juridische Zaken/Zuivering van de afdeling Politie en Taakvoorganger 1944-1965, inv.nr.6743, zaak 51.

⁴¹ Zie onder meer: Floris van Dijk, *Onbekende verzetsstrijder Jean van Geuns opgespoord in New York 75 jaar lang een vergeten verzetsheld*. Historiek mei 2019. Het gaat hier om een in New York afgenomen interview met Jean van Geuns.

Onderduiken op de Groenestraat?

Er zijn aanwijzingen dat kort voor de bevrijding van Nijmegen in september 1944 een verwante van het gezin Cohen, namelijk Anna-Simone Cohen (14 januari 1910) met haar zoon George (ook wel Guusje, geboren Rotterdam, 8 oktober 1930) nog even zat ondergedoken bij het gezin van Marie-Louise Constant en de kinderen op de Groenestraat, maar dit is echt niet zeker. Zij woonden aan de Beuningstraat 22, Wageningen. Het verzet in Wageningen had voor hen onderduikadressen geregeld, maar het is ons niet duidelijk hoe dat precies gegaan is. De vader van Anna-Simone was al lang voor de oorlog overleden, haar zus Sophie werd in Wageningen opgepakt en erna gedeporteerd, haar moeder overleed daags voor ze zou worden opgehaald in Wageningen, waarschijnlijk door zelfdoding. Wij denken dat zij op de Groenestraat ondergedoken hebben gezeten omdat hun namen voorkomen op een lijst van het Centraal Registratiebureau voor Joden van maart 1945. Dit bureau probeerde te achterhalen waar kort na de bevrijding de ondergedoken Joden verbleven.⁴² Het zou dus ook nog kunnen dat zij meteen na de bevrijding vanuit hun nu voor ons onbekend schuiladres naar het gezin op de Groenestraat zijn gegaan.

Anna-Simone (Anneke) en Guus, foto ca. 1975

De *Bescheinigung*, een bevestiging

Op 21 augustus 1946 ontving Marie-Louise een officiële verklaring van de *Vereinigung Ehemaliger Politizischer Konzentratinäre und Politisch Inhaftierter Düsseldorf/Rheinbahnhaus*. De tekst luidde: “Bescheinigung: Herr Israel Cohen aus Nijmegen, Groenestraat 290, geb. am 11.Juni 1892, ist mit 99%iger Wahrscheinlichkeit im

⁴² Het gaat om een lijst van de afdeling van de Joodsche Coördinatie-Commissie voor het bevrijde Nederlandse gebied, Eindhoven, Supplement AIV, supplement bij de lijst van maart 1945. Haar nieuwe adres hier: Groenestraat 290, Nijmegen. Antoon maakt in het interview met Bart Janssen hiervan overigens geen melding.

Konzentrationslager Auschwitz ums' Leben gekommen. Es ist nach Lage der Dinge vollkommen unmöglich eine Sterbeurkunde zu erlangen, da die deutsche SS die gesamten Personalpapiere vernichtet hat. Die Versicherungsgesellschaften wird gebeten, Frau Cohen von weiteren Prämienzahlungen zu befreien und ihr dabei behilflich zu sein, in den Genuss der Lebensversicherung zu gelangen. Namens der Vereinigung: Lütsches, Saalwächter uns Melchers." "Na de oorlog kreeg mijn moeder voor ons gezin een uitkering van f 27,50 gulden in de maand. Zij en haar zoon Herman bleven de zaak voortzetten," zeggen Margriet of Antoon nog.⁴³ Marie-Louise is nooit meer hertrouwd, haar verdere leven van haar en haar kinderen bleef in het teken staan van deze geweldsdaad.

Julius met twee onbekende verwanten; Groenestraat 290, 1938.

⁴³ Bart Janssen, o.c., p.351.